

УДК 343.851+343.237

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.64>

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Соловей В.В.,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0829-8699>

Соловей В.В. Організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як об'єкт кримінологічного дослідження.

У статті надано характеристику організованій злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як об'єкту кримінологічного дослідження.

Констатовано, що організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні характеризується ієрархічністю, суворо і чітко організованою, спланованою системою взаємопов'язаної злочинної діяльності осіб, груп, синдикатів, картелів, яка здійснюється з розподілом функцій, що дає підстави розглядати її як наркобізнес, який пов'язаний з культивуванням, виробництвом і торгівлею наркотиками з метою отримання прибутку й становить економічну базу існування організованої злочинності. Головними ознаками кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні є: латентність наркобізнесу; поєднання кримінальних правопорушень передбачених гл. XIII КК України з економічними кримінальними правопорушеннями, зокрема легалізація (відмивання) доходів від незаконного обігу наркотиків за допомогою налагоджених фінансових посередників та офшорних юрисдикцій; високий рівень організованості злочинних формувань; стійка спрямованість на створення корумпованих зв'язків в органах державної влади та органах правопорядку; транснаціональність; наявність усталеного джерела для придбання наркотичних засобів.

Встановлено, що наркобізнес складається з кількох взаємопов'язаних етапів: виробництво, закупівля або викрадення наркотиків; доставляння їх до місця реалізації; збут цих засобів споживачем. Особливістю наркобізнесу є те, що окремі злочинні діяння (незаконне виготовлення, контрабанда і придбання) можуть бути як самостійною складовою, так і паралельною, спільно взаємопов'язаними підсистемами злочинної діяльності.

Ключові слова: наркотики, наркотичні засоби, психотропні речовини, наркобізнес, організована злочинність, організована група, злочинна організація, кримінологічна характеристика, детермінанти, запобігання, взаємодія.

Solovey V. Organized crime in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues as an object of criminological research.

The article describes organized crime in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues as an object of criminological research.

It was established that organized crime in the sphere of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues in Ukraine is characterized by a hierarchy, a strictly and clearly organized, planned system of interconnected criminal activity of individuals, groups, syndicates, cartels, which is carried out with the division of functions, which gives reasons to consider it as a drug business, which is connected with the cultivation, production and trade of drugs for profit and constitutes the economic basis of the existence of organized crime. The main features of criminal offenses committed by organized groups and criminal organizations in the sphere of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues in Ukraine are: latency of drug business; combination of criminal offenses provided for in Ch. XIII of the Criminal Code of Ukraine with economic criminal offenses, in particular legalization (laundering) of proceeds from illegal drug trafficking with the help of established financial intermediaries and offshore jurisdictions; high level of organization of criminal formations; persistent focus on creating corrupt connections in state authorities and law enforcement agencies; transnationality; the presence of an established source for the purchase of narcotics.

It has been established that the drug business consists of several interrelated stages: production, purchase or theft of drugs; delivering them to the place of sale; sale of these products by the consumer. The peculiarity of the drug business is that certain

criminal acts (illegal production, smuggling and acquisition) can be both independent components and parallel, jointly interconnected subsystems of criminal activity.

Key words: drugs, narcotic drugs, psychotropic substances, drug business, organized crime, organized group, criminal organization, criminological characteristics, determinants, prevention, interaction.

Вступ. Соціально-економічні перетворення в державі, утвердження демократичних інституцій в Україні, надання широких прав і свобод громадянам за роки незалежності супроводжуються й загостренням негативних процесів: розвитком тіньової економіки, поширенням корупції, укоріненням організованої та професійної злочинності. Трансформація суспільних відносин вплинула на криміналізацію різних галузей економіки, зниження соціального захисту населення, зростання кількості осіб, що зловживають наркотиками. На сьогодні на обліку в Україні перебувають понад 200 тис. наркоманів. Незаконний обіг наркотичних засобів, наркотизація населення являють безпосередню загрозу генофонду нації, устоям існування самої країни, набувають глобальних масштабів. Транснаціональний характер наркобізнесу передбачає контрабандне переміщення наркотичних засобів на значні відстані, охоплює територію різних країн [1, с. 125].

Постановка проблеми. Дослідження організованої злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми шляхів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів слугували предметом дискусій у працях А.М. Бабенка, В.А. Бублейникова, В.В. Василевича, Є.О. Гладкової, О.П. Гороха, М.М. Давидової, Ю.О. Данилевської, О.М. Джужі, І.О. Доброреца, Є.М. Карпенка, О.Г. Колба, А.М. Кротюка, О.Г. Кулика, О.М. Литвинова, С.В. Лосича, А.А. Музики, Є.С. Назимка, Д.Й. Никифорчука, І.В. Однолько, В.І. Осадчого, Р.М. Павленка, Г.І. Піщенко, В.Г. Пшеничного, Е.В. Расюка, Л.В. Раєцької, А.В. Савченка, С.О. Сороки, О.М. Стрільціва, Є.В. Фесенка, М.І. Хавронюка, М.С. Хрупи, В.С. Щирської та ін.

Разом з тим, здобутки згаданих кримінологів, характеризуючись обґрунтованістю та значущістю для кримінологічної доктрини й практики, залишають вільні зони для наукового пошуку, зокрема, щодо кримінологічної характеристики кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів та розроблення на її основі ефективних заходів запобігання.

Виклад основного матеріалу. Одним із найнебезпечніших видів організованої злочинності є незаконний обіг наркотичних засобів (наркобізнес), що має тенденцію до зростання й загрожує національній безпеці не лише України, а й планетарній загалом, оскільки йому притаманні транснаціональний характер, професіоналізм, висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність власної розвідки та контррозвідки, оволодіння новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам [2, с. 194]. Сучасні технології дозволяють організовувати незаконний обіг наркотиків на міжнародному, державному і регіональних рівнях, тому організований характер злочинної діяльності в даній сфері здійснюється, як правило, у формах транснаціональних організацій і міжрегіональних злочинних спільнот.

До кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, відносяться діяння, які здійснюються з порушенням законодавства про наркотики, психотропні речовини і прекурсори, і пов'язані з їх контрабандою, незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збутом, або без мети збуту; посівом або вирощуванням снотворного маку чи конопель; організацією або утриманням місць для незаконного вживання, вироблення чи виготовлення вказаних засобів; незаконним виготовленням, підробленням, використанням чи збутом підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів та ін., які передбачені ст. 305–320 КК України) [3; 4]. Діяння, які визнаються адміністративними правопорушеннями в сфері обігу наркотиків, перераховано в Особливій частині розділу II КУпАП (ст. 44, 44-1, 106-1, 106-2, 129, 130) [5].

У літературних джерелах мали місце спроби щодо виокремлення видів наркозлочинів. Зокрема, цікавою є пропозиція відносно визначення таких видів наркозлочинів, що є проявом організованого наркобізнесу: 1) наркозлочини, пов'язані з підготовкою до виготовлення наркотичних засобів; 2) наркозлочини, пов'язані з виготовленням (виробництвом) наркотичних засобів; 3) наркозлочини, пов'язані із незаконним придбанням наркотичних засобів чи їх заволодінням; 4) наркозлочини, пов'язані з переміщенням наркотичних засобів; 5) наркозлочини, пов'язані із збутом наркотичних засобів; 6) наркозлочини, пов'язані із використанням коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів [6]. Зазначена позиція підтверджує тезу про взаємозв'язок наркозлочинів, а їх види це певні стадії технологічного процесу наркобізнесу. У такому технологічному процесі контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

віднесено до наркозлочинів, пов'язаних з переміщенням наркотичних засобів [7, с. 25].

Із загальної кількості виявлених кримінальних правопорушень підрозділами Національної поліції у період 2019–2022 рр. за ст. 305 КК України – 624, ст. 306 КК України – 347, ст. 307 КК України – 47636, ст. 309 КК України – 83654, ст. 313 КК України – 596, ст. 315 КК України – 1606, ст. 317 КК України – 5896, за ст. 318 КК України – 72, ст. 319 КК України – 68, ст. 320 КК України – 495, ст. 321 КК України – 1437. За цей період викрито 1015 каналів контрабандного переміщення наркотиків [8; 9].

Аналізу слідчо-оперативної практики засвідчив, що на території України найпоширенішими предметами злочинного посягання є наркотики рослинного походження, які виготовляються з рослин макових та роду конопель.

Наркотики, що одержують із снотворного маку, можна поділити на такі групи: а) природні (натуральні) наркотики: макова солома; опій: екстракційний (екстракт, концентрат макової соломи); ацетильований; морфін; кодеїн (3-метилморфін) [10; 11]; б) напівсинтетичні наркотики: героїн (у чистому виді має назву діацетилморфін, тобто героїн високого ступеня очищення). Є інші напівсинтетичні наркотики, похідні із снотворного маку – гідроморфон (діморфон), оксикодон (дігідрон), еторфін, омнопон, тебаїн тощо [12].

Переважає більшість кримінальних правопорушень в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, як правило, вчинюється за попередньою підготовкою. Дії з готування до вчинення злочину включають: підбір наркотичних засобів, які будуть предметом вчинення кримінального правопорушення; вибір місця і способу вчинення; підбір засобів для вчинення незаконних дій з наркотичними засобами; розробка плану вчинення протиправного діяння; підбір співучасників і розподіл ролей.

Дії щодо безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків диференціюються на декілька різнопланових способів з чітким розподілом ролей. Аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що до основних способів вчинення кримінальних правопорушень організованими групами і злочинними організаціями, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів слід віднести: контрабанду наркотиків, фальсифікованих лікарських засобів (72,3%); незаконне виробництво (43,5%), виготовлення (69,8%), придбання (89,5%), зберігання (58,8%), перевезення (48,5%), пересилання (47,4%), збут (89,5%) наркотичних засобів; схилення до вживання наркотичних засобів (58,8%); незаконне публічне вживання наркотичних засобів (31,2%); привласнення наркотичних засобів, обладнання, призначеного для їх виготовлення (12,1%); порушення правил виготовлення, пе-

реробки, зберігання, обліку, відпуску, реалізації, продажу, розподілу, перевезення, пересилки, придбання, використання, ввозу, вивозу або знищення наркотичних засобів (11,2%); незаконне заволодіння наркотичними засобами (0,4%); викрадення наркотичних засобів (34,5%).

З вищезазначеного можна виокремити основні ознаки незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів:

створення умов, що сприяють вступу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у незаконний обіг;

вчинення незаконних операцій з наркотиками, що обов'язково включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

сукупність недозволених чинним законодавством суспільно небезпечних діянь, що виражаються у культивуванні наркомістких рослин; розробленні, виробництві, виготовленні, зберіганні, перевезенні, пересиланні, придбанні, збуті, ввезенні на територію України, вивезенні з території України, транзиту через територію України, використанні, знищенні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

одержання прибутку від незаконних операцій з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами;

наявність сировинної бази (наркомістких рослин) або сталих зв'язків з джерелом придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів;

наявність приміщення та інших технічних засобів для розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

чітка система незаконних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами;

транснаціональний характер щодо незаконних діянь з ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

наявність корумпованих зв'язків у правоохоронних органах, що особливо потрібні для контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Кримінальні правопорушення пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, вчиняють як наркозалежні, так і особи, які не вживають наркотичних засобів. Саме тому доцільно розглядати осіб, що займаються незаконними діями з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами, стосовно їх конкретної ролі у таких діях. Зрозуміло, що особистість збувальників великих партій наркотичних засобів буде відрізнятися від особистості роздрібних торговців, а останніх – від споживачів, тощо.

Наркобізнесом займаються організовані зло-

чинні формування, які отримуючи за рахунок цього великі суми незаконних прибутків, «відмивають» їх, вкладаючи у легальний бізнес, тобто у таких випадках наркобізнес набирає риси організованої злочинності, якій притаманна ієрархічна структура, суворі дисципліна, розподіл ролей, наявність на утриманні корумпованих чиновників тощо. Тому необхідно виділити основні ознаки, які притаманні саме наркобізнесу: масштабність незаконних дій з наркотиками; особлива конспіративність наркоділків, аж до переходу на нелегальне становище у випадку виявлення; високий рівень організації злочинних формувань; надприбутковість злочинного промислу [13, с. 188]; нерідко наявність легального бізнесу; заздалегідь сплановане та кваліфіковане вчинення кримінальних правопорушень; наявність усталеного джерела для придбання наркотичних засобів [14, с. 343-344].

Організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні характеризується ієрархічністю, суворо і чітко організованою, спланованою системою взаємопов'язаної злочинної діяльності осіб, груп, синдикатів, картелів, яка здійснюється з розподілом функцій, що дає підстави розглядати її як наркобізнес, який становить економічну базу існування організованої злочинності.

Наркобізнес складається з кількох взаємопов'язаних етапів: виробництво, закупівля або викрадення наркотиків; доставляння їх до місця реалізації; збут цих засобів споживачем. Способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотиків – це складні системи взаємопов'язаних дій організованих груп й злочинних організацій щодо підготовки, вчинення і приховування кримінальних правопорушень, необхідних для досягнення злочинного результату, зокрема: 1) придбання наркотиків у розповсюджувачів, у т. ч. у контрабандистів (опій, гашиш тощо) (39%); 2) незаконне виготовлення із зібраних дикоростучих рослин (32%), у т. ч. – із заборонених до культивування рослин, що містять наркотичні речовини (мак, коноплі) (10%), з медичних препаратів (ефедрин та ін.) (4%); 3) викрадення наркотиків з медичних установ (17%).

Організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні характеризується ієрархічністю, суворо і чітко організованою, спланованою системою взаємопов'язаної злочинної діяльності осіб, груп, синдикатів, картелів, яка здійснюється з розподілом функцій, що дає підстави розглядати її як наркобізнес, який пов'язаний з культивуванням, виробництвом і торгівлею наркотиками з метою отримання прибутку й становить економічну базу існування організованої злочинності.

Дії щодо безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків диференціюються на декілька різнопланових способів з чітким розподілом ролей. Аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що до основних способів вчинення кримінальних правопорушень організованими групами і злочинними організаціями, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів слід віднести: контрабанду наркотиків, фальсифікованих лікарських засобів (72,3%); незаконне виробництво (43,5%), виготовлення (69,8%), придбання (89,5%), зберігання (58,8%), перевезення (48,5%), пересилання (47,4%), збут (89,5%) наркотичних засобів; схилання до вживання наркотичних засобів (58,8%); незаконне публічне вживання наркотичних засобів (31,2%); привласнення наркотичних засобів, обладнання, призначеного для їх виготовлення (12,1%); порушення правил виготовлення, переробки, зберігання, обліку, відпуску, реалізації, продажу, розподілу, перевезення, пересилки, придбання, використання, ввозу, вивозу або знищення наркотичних засобів (11,2%); незаконне заволодіння наркотичними засобами (0,4%); викрадення наркотичних засобів (34,5%).

Наркобізнес складається з кількох взаємопов'язаних етапів: виробництво, закупівля або викрадення наркотиків; доставляння їх до місця реалізації; збут цих засобів споживачем. Способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотиків – це складні системи взаємопов'язаних дій організованих груп й злочинних організацій щодо підготовки, вчинення і приховування кримінальних правопорушень, необхідних для досягнення злочинного результату, зокрема: 1) придбання наркотиків у розповсюджувачів/контрабандистів (опій, гашиш тощо) (39%); 2) незаконне виготовлення із зібраних дикоростучих рослин (32%), у т. ч. – із заборонених до культивування рослин, що містять наркотичні речовини (мак, коноплі) (10%), з медичних препаратів (ефедрин та ін.) (4%); 3) викрадення наркотиків з медичних установ (17%).

Особливістю наркобізнесу є те, що окремі злочинні діяння (незаконне виготовлення, контрабанда і придбання) можуть бути як самостійною складовою, так і паралельною, спільно взаємопов'язаними підсистемами злочинної діяльності. Збут наркотиків безконтактним способом зазвичай здійснюється організованою групою осіб у складі: організатора, диспетчера, спеціаліста ІТ-сфери (у галузі комп'ютерних технологій), касира, вербувальника, кур'єра та «закладчика». Схема ланцюгу взаємопов'язаних стадій віртуального наркобізнесу виглядає так: підготовка до збуту наркотику та отримання грошей → наркомаркетинг → виконання фізичних дій зі збуту та покупки наркозасобу (пакування, пересилка або умовні місця закладок) → безконтактний переказ

й отримання «відмитих» грошей за віртуальний наркобізнес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полях А.М. Закономірні зв'язки елементів кримінологічної характеристики контрабанди наркотичних засобів. *Особливості взаємодії спеціальних підрозділів «К» Служби безпеки України з іншими правоохоронними органами у сфері протидії контрабандній діяльності*: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лист. 2007 р.). Харків, 2008. С. 125–127.
2. Севрук В.Г., Павленко О.С. Заходи протидії транснаціональному наркобізнесу, що вчиняється представниками окремих етнічних груп. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ України*. 2015. № 2(10). С. 193–205.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Видання 11-те, перероблене та доповнене / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
6. Вознюк А.А., Будік І.М. Реалізація кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 74. Ч. 2. Серія Право. С. 199–207. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.68>.
7. Організований наркобізнес: поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош та ін.; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. Харків: Право, 2005. 255 с.
8. Аналітична довідка щодо окремих показників результатів боротьби зі злочинністю в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за 2019–2022 роки. Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції. Київ, 2019. 15 с.
9. Незаконний обіг наркотиків в Україні: стан та тенденції (аналітичний огляд: 2019–2022 рр.). Київ: ДПН, 2018. 40 с.
10. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: Закон України від 08 лип. 1999 р. № 863-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/863-14>. 180.
11. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон від 28 груд. 1995 р. № 62/94-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>.
12. Наркологія: навч. посіб. / Западнюк Б.В., Несен О.О., Галан Н.В. та ін.; за ред. О.М. Джужі. Київ: КНТ, 2012. 328 с.
13. Кримінологія: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Атіка, 2003. 400 с.
14. Кримінологія: підручник / за заг. ред. В.В. Чернея та О.М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.